

Necmeddîn-i Dâye'nin Diliyle Siyaset

Yayınlama Tarihi: 13.03.2023

İslam siyaset düşüncesi, İslam düşünce ve ilim geleneğindeki çeşitli disiplinleri ilgilendirmiştir. Kelam ve fıkıh gibi İslam ilimlerinin yanında, tasavvuf tarafından da inceleme konusu yapılan siyaset, Siyasetnâme ve Nasihatnâme gibi eserlerin merkezinde yer almaktadır. Tasavvuf ilminde, siyaset düşüncesi açısından önemli ve zengin açılımları içeren değerlendirmelere sahip olan eserler ortaya konulmuştur. Buna örnek olarak Kübreviyye tarikatının şeyh ve mutasavvıflarından Necmeddîn-i Dâye'nin Mirsâdü'l-ibâd adlı eserini verebiliriz. Bu kitap tercüme edilerek günümüzde "Tasavvuf Yolu" adıyla yayınlanmıştır. Bu kitabın beşinci bölümünde çeşitli grupların seyri sülûkü açıklanmaktadır. Bu bölüm İslami siyaset düşüncesi açısından değerlendirilmeye elverişlidir. Çünkü bu bölümde padişah/sultan, vezir, alim, tüccar, çiftçi ve zanaatkarlar gibi insanların bir arada yaşayan farklı kesimlerin birbirleriyle uyum içinde yaşamalarını sağlayacak bazı ilkeler belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kitap Selçuklu Devleti zamanında yazılmıştır. Bu eser Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde en çok okunan tasavvuf metinleri arasında yer almıştır.

Necmeddîn-i Dâye'nin kitabındaki siyaset ile ilgili tespitler bugün için de aynen geçerlidir. Sultan, padişah, vezir, nâip vs. kelimeleri yerine bugün devleti yönetenlerin ünvanlarını gösteren kelimeler kullanılırsa, Dâye'nin yorumlarının aynen geçerli olacağı kolaylıkla görülür. Demek ki asırlarda geçse, insanlar fazla değişmiyor. Kılık, kıyafet, oturulan evler, arabalar değişiyor fakat insanın nefsine ve şeytana uyması aynen devam ediyor. Bu durum, tasavvuf ehlinin insan yapısını en iyi yorumlayan kimseler olduğunu göstermektedir.

Necmeddîn-i Dâye (ks)

573'te (1177) Rey'de doğdu. Necmeddîn-i Râzî olarak da bilinir. Necmeddin adı mahlas olarak kullandığı "Necm/Necmâ" kelimesinden kaynaklanmakta, Dâye (sütanne) lakabı ise çok sayıda mürid yetiştirdiğine işaret etmektedir. Necmeddîn-i Dâye 599'da (1202) ilim tahsili için Rey'den ayrıldı. Ertesi yıl Mısır'da bulunmuştur. Oradan Hicaz'a geçip, hac dönüşü bir süre Bağdat'ta kaldı. Ardından Horasan bölgesine ve daha sonra Hârizm'e gitti. Hârizm'den Irak'a dönüp Bağdat'ı ve diğer şehirleri dolaştı, Azerbaycan'ı ziyaret etti. Özellikle hadis ve tefsir dersleri almak için tekrar Horasan'a döndü. Bir süre burada kaldıktan sonra Kübreviyye tarikatının pîri Necmeddîn-i Kübrâ'nın halkasına katılmak amacıyla Hârizm'e gitti. Necmeddîn-i Kübrâ onun tasavvufî eğitimiyle Mecdüddîn-i Bağdâdî'yi görevlendirdi. Hârizm'in Moğollar'ca istilâ edilmesinden önce veya Mecdüddîn-i Bağdâdî'nin Hârizmşah Alâeddin tarafından öldürülmesinin ardından

Hârizm'den ayrılıp Rey'e döndü. Moğol tehlikesinin burayı da tehdit etmesi üzerine Hemedan'a geçti. Bir yıl Hemedan'da kaldıktan sonra Anadolu'ya hicret etmeyi uygun bulup Erbil ve Diyarbekir yoluyla Anadolu'ya geçti. Malatya'da Halife Nâsır-Lidînillâh'ın danışmanı Şeyh Şehâbeddin es-Sühreverdî ile tanıştı. 618 Ramazanında (Kasım 1221) Kayseri'ye ulaştı. Ünlü eseri Mirşâdü'l-'ibâd'ı 620'de (1223) Sivas'ta Alâeddin Keykubad'a takdim etti. Abdurrahman-ı Câmî, onun Konya'da Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve Sadreddin Konevî ile görüşüğünü belirtir.

Dâye, yaklaşık üç yıl Orta Anadolu'da kaldıktan sonra 621 (1224) yılında Mengüçüklü Sultanı Alâeddin Dâvud Şah'ın hüküm sürdüğü Erzincan'a gitti. Mermûzât-ı Esedî der Mezmûrât-ı Dâvûdî adlı eserini burada onun adına kaleme aldı. Ancak Erzincan'da umduğu ilgiyi göremeyince Abbâsî halifeliğinin hizmetinde bulunmak üzere Anadolu'yu terkedip Bağdat'a gitti. 622'de (1225) Halife Zâhir-Biemrillâh tarafından Tebriz'e, Celâleddin Hârizmşah'a elçi olarak gönderildi. Bu yıllarda bir süre Tebriz'de ikamet eden Necmeddîn-i Dâye hayatının yaklaşık son otuz yıllık dönemini Bağdat'ta geçirdi. Bahrû'l-ḥakā'ik ve'l-me'ânî adlı tefsirini bu dönemde yazdı. 654'te (1256) burada vefat etti ve Şûnîziyye Kabristanı'nda Cüneyd-i Bağdâdî ile Serî es-Sakatî'nin mezarları yanına defnedildi.

Mirsadü'l-'ibâd

Bu eser Necmeddîn-i Dâye Hazretlerinin bir şaheseri olarak kabul edilir. Farsça olarak kaleme alınan bu eser sonradan Türkçe, Çince ve İngilizceye tercüme edilmiştir. Bu eserde ahlâki duyarlılıklara geniş bir şekilde yer verilmektedir. Zaman zaman tasavvuf ilminin derinliklerine temas edilmekte ve tasavvufun hem ameli hem de nazari boyutu ele alınmaktadır. Bu nedenle Osmanlı coğrafyasında en çok okunan tasavvuf klasiklerinden birisi olmuştur.

Dâye kitabının giriş bölümünde eserini, öğrencilerin ve müritlerin kendisinden tasavvuf ilminin temel konularını özlü bir şekilde açıklayan kitap yazmalarını istemeleri üzerine kaleme aldığını ifade etmektedir. Ancak o dönemdeki kargaşa dolu ortamın kendisini uzun süre bu kitabı yazmasına fırsat vermediğini ifade eden yazar, eserini Selçuklu idaresi altındaki Kayseri'de 618 (1221) yılı Ramazan ayında yazmaya başlamış ve 620 (1223) yılı Recep ayında Sivas'ta tamamlamıştır. Dâye kitabını bu tarihte Sultan Alaaddin Keykubat'a sunmuştur. Dâye bu eserin beşinci bölümünde toplumu oluşturan kısımların birbirleriyle ve Allah ile ilişkilerinin nasıl olması gerektiğine dair düşüncelerini anlatmaktadır. Bu nedenle bu bölüm bir Siyasetnâme karakterindedir. Toplumu oluşturan halk kesimlerin

Allah'a yakınlaşma, kemale erme yolunda seyri sülûkta dikkate almaları gereken ilkeler ele alınarak, ideal bir toplumun nasıl olması gerektiğine dair yorumlar yapılmaktadır. Dâye bu yorumların her bir insan grubu için neler olduğunu 8 bölümde ele almaktadır. Buradaki neden Allah Teâlâ'nın “*Sekiz çift* (Enam, 6/143)” sözüdür.

1) Sultanların ve Ferman Erbâbının Sülûkü

Necmeddîn-i Dâye'ye göre sultanlar, dünya sultanı ve din sultanı olarak ikiye ayrılır. Dünya sultanları Allah'ın lütuf ve kahır sıfatlarını sûreten taşırlar. Kendi suretlerine bağlı kalarak bu sıfatları tanımaktan mahrumdurlar. Kendi güzelliğinden habersiz güzel yüzlü kimseler gibidirler. Bu güzellikten başkaları faydalanır. Din sultanları ise Allah'ın lütuf ve kahır sıfatlarına mazhardır. Kendilerinde gizlenmiş sıfatların hazine ve definelerini gerçek bir şekilde algılayarak “*Kendini bilen, Rabbini bilir*” sırrına ulaşmışlardır. Böylece ebedi bir saltanat tahtına oturmuşlardır. Oranın neresine baksan nimet ve büyük bir saltanat görürsün. (İnsan, 76/20) ayeti buna işaret eder. Din sultanları, “*Ve muhakkak ki ahirette dünyada bizimidir.* (Leyl, 92/13)” ayetinin işaret ettiği gibi her iki cihanda da hükmederler. Bu mertebede olan Hazreti Davud (as)'a bu nedenle şöyle hitap edilmiştir: “*Ey Davut! Seni şüphesiz yeryüzünde halife kıldık. O halde insanlar arasında adaletle hükmet. Hevese uyma. Yoksa seni Allah yolundan saptırır.* (Sad, 38/26)” Bu ayette on hüküm bildirilerek sultanların adalet, saltanatın edeplerine riayet, yönetim ve saltanat prenslerine uyma konusunda uyarılmaktadır. Dâye'ye göre bu on hüküm şunlardır:

1) “*Seni şüphesiz halife kıldık*”, yani Biz seni halife seçtik. Bu padişahlığın kendisine Allah tarafından bahşedildiğinin bilinmesi gerektir. Memleket padişaha bağışlanmıştır. “*Çünkü Sen mülkü dilediğine verirsın.* (Ali İmran, 3/26)” buyurulmuştur.

2) “*Biz mülkü sana verdik*” işareti padişahlığın bir başkasından alınarak kendisine verildiğini ifade etmektedir. “*Dilediğinde de mülkü çeker alırsın.* (Ali İmran, 3/26)” sırrına göre bu mülk bir gün kendisinden alınıp başka birisine verilecektir. Bu nedenle padişah bu geçici fani mülk ile gerçek ve bâki mülkü elde etmeye çabalamalıdır.

3) Padişah bilmelidir ki, padişahlık Allah'ın halifesi olmaktır.

4) “*İnsanlar arasında adaletle hükmet*” emri halkın yönetimiyle bizzat padişahın ilgilenmesini ifade eder. Bu görev gücü yettiğinde başkalarına bırakmamalıdır. Çünkü diğer emir ve yöneticilerde padişahın halkına gösterdiği kadar şefkat ve merhamet bulunmayabilir.

5) Padişah işini doğruluk ve adaletle yapmalıdır. Birilerine meyil edip diğerlerine eziyet etmemelidir.

6) Padişah yöneticiliği Hakk'ın emrine göre yapmalıdır. Adaleti kendi tabiatından dolayı değil, şeriatın emri gereği sağlamalıdır. Halk beğensin diye değil, Hakk'ın rızasına uygun olarak çalışmalıdır.

7) *“Hevaya uyma”* emri ile işlerinde kendi nefesine uymaması istenmiştir. Çünkü heva bütünüyle Allah'ın istemediği şeyleri emreder. Firavun'un ilahlık davasına girişmesi hevadandır. *“Heva ve hevesinin kendisine ilah edineni gördün mü? (Casiye, 45/23)”* Putları ilah edinenler hevalarını ilah edinmişlerdir. Bu nedenle Peygamberimiz (sav) şöyle buyurur: *“İlah yerine konulup kendisine ibadet edilen şeylerin Allah'a en çirkin geleni hevadır.”*

8) Hevasına uyan Allah yolundan uzaklaşır. *“Bu seni Allah'ın yolundan saptırır. (Sad, 38/26)”* Hevaya karşı gelmek Hakk yolunda yürümektir. *“Nefsini kötü arzularından uzaklaştıran için şüphesiz cennet yegane barınaktır. (Naziât, 79/40,41)”* ayeti bunun için inzal olmuştur.

9) *“Doğrusu Allah'ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmalarına karşılık çetin bir azap vardır. (Sad, 38/26)”* ayeti hevasına uyup Allah yolundan uzaklaşan ve bu hususta ısrarcı olan kimsenin küfre düşeceğini ve şiddetli bir azaba uğrayacağına işaret etmektedir. Çünkü küfür Allah'ı ve ahiret gününü unutmaktır. Bu da şiddetli azabı gerektirir.

10) Allah Teâlâ, halkı yönetmenin, peygamberlik mertebe ve makamlarına riayet etmekle olacağını gösterdi. Yöneticilik işleri, dinin kendisine yüklediği görevleri yerine getirmekten uzak tutmaz. Aksine memleketi yönetmek Hakk'a ibadet etmek için en mükemmel bir vasıtaadır.

Hakk'a ibadet etmek ve derece olarak yükselmek, sülûk esnasında makamları kat ederek Hakk'a yakınlaşmak için en iyi alet ise insanın himmetidir. İnsan her ne kadar başka sıfatlar vasıtasıyla da Allah'a yolculuk edebilse de, ancak himmet ile uçulur. Bu sebeple, *“Kuşlar kanatlarıyla uçtuğu gibi kişi de himmetiyle uçar”* denilmiştir.

Himmetin kemale ulaşması ancak saltanatla mümkün olur. Çünkü mal, nimet, servet ve zafer gibi arzu edilen şeyler, çeşitli nimetler ancak onunla elde edilir. Fakat himmet sahibi bunların hiçbirisine iltifat etmez. Beşeri, hayvani ve behîmî zevklere yönelmez. Tabiatı ve hevasının iktiza ettiği hiçbir şeyin etkisinde kalmayarak, bütün bunlardan yüz çevirir. Şeriatın emir ve kanunlarına uygun bir tarzda hepsini Allah yoluna sarf eder. Kendisine

hoş gelen, gönlünü çelici her şeyden himmetini uzak tutarsa, bu şekilde Hazreti İbrahim (as) gibi bütün şirk afetlerinden kurtulur ki, *“Ben muhakkak sizin Allah Teâlâ'ya şerik koştüğunuz şeylerden beriyim. (Enam, 6/78)”* buyurulmuştur.

Himmetinin terbiyesi kemale erdiğinde, onda Hakk'ın zenginliği ortaya çıkar. Bu da Allah yolcuları için en şerefli mertebedir. Peygamberimiz (sav), *“Göz ne şaştı ne (de sınırı) aştı. (Necm, 53/17)”* ayetinde bahsedilen himmete sahip olmasaydı, *“Ve seni bir yoksul buldu da zengin kılmadı mı? (Duha, 93/8)”* zenginlik mertebesine ulaşamazdı. Hazreti Süleyman (as) bütün gücü, zenginliği, kudret ve saltanatına rağmen himmetini terbiye etmek için mübarek eliyle zembil dokur, bundan kazandığı parayla geçimini sağlardı. Yemeğini gönlü kırık bir fakir bulup onunla yer, *“miskin miskin yoldaşıdır.”* derdi.

Dâye Hazretleri kitabında şunları söylüyor:

“Saltanat ve güç, Hazret-i İzzet'e yakınlaşmak ve O'nun sultanlığına halife olmak için büyük bir vesiledir. Bu nedenle sultan Allah'ın gölgesi olmuştur. Bir şeyin gölgesi o şeyin halifesi olur. Fakat gerçekte halife ve gölge olma ancak halifelik sıfatlarını kendisinde bulundurduğunda gerçekleşir. Bu nedenle Allah'ın gölgesini açıklamak için şöyle buyurulmuştur: “Mazlumlara ona sığınır.” Yani o bütün mazlumların sığınma yeri olur. Böylece hiçbir zalimin zulüm ve eziyeti onlara ulaşmaz. Fakat zulüm ve eziyeti kendisi yapan bir sultan nasıl Allah'ın gölgesi olur? Öyle birisine halifelik nasıl verilir?

Maksadımız şunu ifade etmektir; padişah Hakk'ın emirlerine uyar, heva ve hevesinin isteklerine uymaktan kaçınır, halkını saltanatının himaye ve sığınağına alarak muhafaza eder ve padişahlığı esnasında kulluk görevini yerine getirirse, Hakk'ın halifesi olmaya hak kazanır. Bu kimse mevcudatın hülasası olur ki, *“Ben yeryüzünde muhakkak bir halife kılacağım. (Bakara, 2/30)”* sırrı ile yaratılıştan maksat sırr-ı hilafettir. Fakat eğer padişah zulüm ve eziyete başvurup hevasına tabi olarak Hakk'a muhalefet ederse, Allah'ın gazab ve kahr sûreti haline gelir. Zamanın iblisi haline gelip ebedi lanet ona vacip olur ki *“Allah Teâlâ'nın laneti zalimlerin üzerinedir. (Araf, 7/44)”* buyurulmuştur.

2) Sultanların Durumu, Halka Karşı Davranışı ve Şefkati

Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *“Haberiniz olsun ki Allah, size adaleti, iyi davranmayı ve yakınlarla yardımda bulunmayı emrediyor; hayasızlığı, fenalığı ve azgınlığı yasaklıyor; dinleyip anlayıp tutasınız diye size öğüt veriyor. (Nahl, 16/90)”* Hz. Peygamber (sav) de şöyle buyurmuştur: *“Kıyamet gününde Allah katında kulların en faziletlisi adalet sahibi ve*

merhametli yöneticidir. Kıyamet gününde Allah nezdinde kulların en kötüsü ise adaletsiz ve zalim yöneticidir.”

Sultanın üç hali vardır: kendisi ile nefsi, kendisiyle halkı ve kendisiyle Allah arasında olan halleri. Sultan her an için Allah tarafından üç şey yapmakla emredilmiş, üç şeyi işlemektense nehyedilmiştir. Sultana emredilen hususlar: adalet, ihsan (iyi davranma) ve yakınlarla yardımda bulunma. Sultana nehyedilen hususlar: hayasızlık, münker (haddi aşma) ve fenalık (azgınlık).

Sultan/yönetici kendi nefsi ile olan halinde adalet, kendisinde Tevhid'in meydana gelmesi; ihsan dinin farzlarını yerine getirmesi; yakınlarla yardımda bulunma kendi aza ve organlarının hukukunu gözetmesi; nefsiyle savaşıması gönlünü kontrol altına alması, zahir ve batın hislerini muhafaza etmesidir. Sultanın/yöneticinin kendi nefsiyle olan halinde hayasızlık, haddi aşma ve fenalık, azgınlıktan nehy edilip yasaklanmasına gelince, bu da söz, fiil ve hareketlerinden zulmet ve hicâb gibi uzaklığın meydana geldiği sıfatlarla, gıybet, yalancılık, küfür, zina, fısk, zulüm gibi ona yakışmayan ve beğenilmeyen davranışlardan uzak durmasıdır.

Sultanların/yöneticilerin halkın çeşitli gruplarla olan ilişkisi ve halkın hallerine olan şefkatine gelince bil ki, maddi alemde padişah bedendeki kalb yerindedir. Eğer sultan sağlıklı ise bütün alem sağlıklı olur: sultanın bozukluğu alemi de bozar. Peygamberimiz (sav) kalb hakkında şöyle buyurur: *“İnsan bedeninde bir et parçası vardır ki, o huzurlu olduğu zaman insan tümüyle huzurlu olur. Eğer o fesada uğrarsa insan tümüyle rahatsız olur. Bu et parçası kalbdır.”* Bundan sonra şöyle buyurmuştur: *“İnsanlar yöneticilerinin dinleri üzeredirler.”*

Akıl bu kalb padişahı için vezir mesabesindedir. Kalb için, beden memleketinde tasarruf edip, bütün küllî ve cüz'î iyilikleri elde etmek ve bunlara riayet etmek için kendisine danışabileceği kamil bir akıl zaruridir. Sultan için âlim, âdil, insaf sahibi, seçkin, emin, alemin üç yüzüne aşına, himmet ve görüş sahibi, iyi huylu, dindar, temiz itikatlı ve müşfik bir vezir olmazsa olmaz şartlardandır. Çünkü sultan ancak bu şekilde genel ve özel bütün işlerinde onunla istişare eder, diğer bütün devlet erkânı ve yöneticiler ile umum halk da padişaha ancak onun vasıtasıyla müracaat ederler.

Bu konuda Necmeddîn-i Dâye Hazretleri kitabında şunları söylemektedir:

“Padişah her taifenin hallerini araştırıp, her amel ve hüküm sahibinin işlerinden haberdar olsa, Müslümanların sıkıntılarını derinden hissetse, o memlekete zorbalık ve zulüm uğramaz, işler kolayca düzelir. Ehil olmayan kimseler de ehil hale gelirler ki, “İnsanlar

yöneticilerinin dini üzeredirler” buyrulmuştur. Eğer padişah ömrünü gafletle geçirip zamanın heva, şehvet ve lezzetlerinin tuzağına kapılarak halkının dertleriyle dertlenmezse, zalimler çabucak o memleketi istila ederler. Mansıb (makam) sahipleri her şeyi sahiplenir, hak sahiplerini mahrum bırakırlar. Böylece kafirler memleketi ele geçirir, Müslümanları perişan eder. Haksız yere kan dökerler, zenginlerin ve tüccarların mallarını telef eder, açıkça bozgunculuk yaparlar. Öyle bela ve fitneler meydana gelir ki, bunu ifade etmek imkansızdır.

Bütün bu durumun vebali zalim ve fasık bu padişaha olur. Peygamberimiz bu sebepten ötürü, *“Kıyamet gününde Allah katında kulların en kötüsü zalim yöneticidir”* buyurmuştur. Bir köle bu padişaktan bin kat daha fazla fazilete sahiptir. Zira bu konuda Peygamberimiz (sav) şöyle buyurmuştur: *“Halkını nasihatı ile kuşatamayan bir padişahı Allah burnundan tutup cehennem ateşine sürükler.”* Peygamberimiz ayrıca, *“Bir topluluğun başında yönetici olan kimse kıyamet günü elleri boynuna bağlı olarak getirilecek, Hakk onu terk edecek, zulmü ise onu helak edecektir.”* buyurmuştur.

Her yükselişin muhakkak bir inişi vardır. Hakkıyla yerine getirildiğinde padişahlıktan daha yüksek ve şerefli bir merteye yoktur. Onun kazanacağı hakkında Peygamberimiz şöyle buyurur: *“Makam ve merteye bakımından doğru sözlü, adil yönetimli ve merhametli bir padişah kadar faziletli kimse yoktur.”* Fakat zararı da buna münasip şekildedir.”

3) Vezirlerin, Kalem Sahiplerinin ve Nâiplerin Sülûkü

Bir memlekette padişahlıktan sonraki en büyük görev vezirliktir. Her padişahın mutlaka salih, fikir sahibi, şefkatli, alim ve çalışkan bir vezire ihtiyacı vardır. Hiçbir şekilde yardımcı ve vezire ihtiyaç duymayan gerçek padişah sadece Allah Teâlâ'dır. Bütün peygamberlerin de mutlaka bir yardımcı ve vezire ihtiyaçları olmuştur.

Musa (as) Allah'tan bir yardımcı isteyerek, *“Bana sırtımı kuvvetlendirecek bir vezir bağışla”* demiştir. Peygamberimiz (sav) ise şöyle buyurmuştur: *“Benim gökyüzünde ve yeryüzünde iki vezirim vardır. Gökyüzündeki iki vezirim Cebrail ile Mikail, yeryüzündeki iki vezirim ise Ebubekir ve Ömer’dir.”*

Memleket bir çadır, vezir de onun direği olduğuna göre, vezir ne kadar büyük ve yüce olursa ülke o kadar güzel ve görkemli olur. Bu nedenle direk özelliğinde olan vezirin doğruluk, yücelik, kararlılık ve tahammül olmak üzere dört hasleti kendisinde bulundurması gerekir. Vezirin Rabbi, padişahı, askerleri ve halkı arasında üç hali

bulunmaktadır. Onun bu üçüyle de zikredilen dört hasretle iş görmesi gerekir. Her halin de kendisine ait bir özelliği vardır.

Vezirin doğruluk hali kendisiyle Rabbi arasındadır. Buna göre vezir Allah'ın “*Emredildiğin gibi dosdoğru ol!* (Hud, 11/112)” emriyle sırat-ı müstakim olan şariat caddesinde doğru bir şekilde yürümelidir. Yaptığı her işte Allah'ın rızasını gözetmelidir. İş yaparken halkın görmesi için sûreten doğru davranıp Hakk'ı ihmal ederse, bu bütün kötülüklerin başıdır. Allah için doğru iş yaptığında halk tarafından kınanırsa üzülmemelidir. Çünkü “Her kim kendini Allah'a adarsa, Allah da onun yanında olur” denmiştir.

Vezir yüce himmet sahibi olmaya özen göstermelidir. Dünya mal ve makamının geçici süslerine aldanmamalıdır. Vezir bir kimseye bir görev, makam ya da iş verdiğinde ihtiyatlı davranmalı, onu hak eden kimseye vermelidir. Çünkü din ve dünya işlerinde bütün hastalıklar, görevlerin hak eden kimselere verilmemesinden kaynaklanır. Ne yazık ki görevler ehil olup olmadıklarına bakılmaksızın yakınındaki kimselere veya layık olmayanlara verilir. Tevdi edilecek görev konusunda ehil olan kimselere gelince, bunlar kendi onurları ve dinden kaynaklanan izzetlerinden dolayı sultanların kapılarında dolaşmaz, ehil olsun ya da olmasın her kimseye yüzünü dökmeyi, yalakalık yapmazlar. Padişahların himmetinin az olması, görev talebinde bulunanlardan o görevi hak eden çok az kimseyi bu göreve getirmeleri sebebiyledir. Bu nedenle pek çok dini makam ehil olmayanların eline geçmiştir. Bu anlamda hakkı olmayan kimselerin eline geçen her görev; onların hallerini araştırmadığından, hüner ehli ve dindar kimseleri talep etmediğinden, yetenekli kimselerin bir köşede zayi olmasına sebep olduklarından, görev ve işleri ehil olmayanlara verip bozduklarından dolayı padişahın vezirleri, yöneticileri ve idarecilerinin kusurudur.

Vezirin kararlılığı; din işlerinde doğru, yakîn sahibi ve sabit-kadem olmaktır. İşini halkın teveccühünü kazanmak veya melâmetinden kaçınmak için değil, Hakk Teâlâ için yapmaktır. Bir vezir insanlar kınıyor diye işinden yüz çevirmemeli ve bu konuda hiç kimseden korkmamalıdır. Çünkü Hakk'ın has kullarının özelliği, “*Allah yolunda cihad ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar.* (Maide, 5/54)” ayetine göre hareket etmektir.

Tahammül, vezirin yeryüzü ve gökyüzünün sakinlerinin taşımaktan imtina ettikleri, “*Biz o emaneti göklere, yere ve dağlara arz ettik. Onlar onu yüklenmeye yanaşmadılar. Ondan korktular da onu insan yükledi. O gerçekten çok zalim ve çok cahildir.* (Ahzap, 33/72)” ayetine göre şariatın emanet yükünü çekmede başına geleceklere tahammül etmesi, sabredip katlanması anlamına gelir. Bu konuda emanete hıyanet etmemeli, ayağını Allah

yolunda sağlam tutmalıdır. *“Allah size emanetleri ehline vermenizi emrediyor. (Nisa, 4/58)”* hitabı kendisine ulaşıp emaneti yüz akıyla gerçek sahibi olan kişiye geri verinceye kadar bu şekilde davranmalıdır.

Benzer şekilde diğer idareci, görevli ve çalışanlar da işlerini doğru ve güvenilir bir şekilde yerine getirmelidirler. Elden geldiğinde kendisini dile getirilen bu hasletlerle donatmalı, Hakk'ı dinlemeli, halkın yüklerini azaltmalıdırlar. Böyle olduğunda Hakk'a yakınlaşma konusunda dereceleri yükselmiş olur.

Necmeddîn-i Dâye Hazretleri şöyle buyuruyor:

“Bu anlamda her hareket ve gayret, tahammül ve sabır, doğruluk, sükun ve sebat, emir ve nehy, adalet ve insaf, hizmet, tevazu, zorluk ve meşakkat, alış-veriş, giriş-çıkış, dost ve düşmanla, avam ve havasla, padişah ve halk ile konuşma ve dinlemenin her birisi Hazret-i İzzet'e yakınlaşma ve derece olarak yükselme vasıtasıdır. Fakat bütün bunlar ancak hevaya uymanın getirdiği pisliklerden, nefsin kibir ve bencilliğinden, efendilik, zenginlik ve yönetmenin kibir ve gösterişinden pâk ve mahfuz olduğunda Hakk'ın kabulüne layık olur ki, “Allah güzeldir, güzel olandan başkasını kabul etmez” buyrulmuştur.

4) Alimler, Müftüler, Vaizler ve Kadılar

İlim Hakk'ın sıfatıdır ve Hakk'a yaklaşmanın en şerefli vesilesidir. Ancak ilmin şartı korku ve haşyettir. Bütün ilimlerin başı Allah korkusudur. *“Kullarım içinde Allah'tan ancak alimler korkar. (Fatır, 35/28)”* ayeti bunu ifade etmektedir. Peygamberimiz (sav) şöyle buyurmaktadır: *“Allah'ı en iyi bileniniz ve O'ndan en çok korkanınız benim.”* Korku ve haşyetin işareti ise ilim ve amel etmektir. İlim mal toplama, dünyevi makam ve dünyalık nimetler elde etme aracı değildir. İlmin dünyevi mal ve makam elde etmeye vesile edenler ise gerçekten alim değil cahildir. Hakk Teâlâ bu gibi kimseleri eşeğe benzeterek, *“Kendilerine Tevrat öğretildiği halde, onun gereğini yapmayanların durumu, sırtına kitap yüklenmiş merkebin durumu gibidir. (Cuma, 62/5)”* buyurmuştur.

İlim peygamberlerin mirasıdır. Peygamberler dinar ve dirhem miras bırakmamışlardır. Bilakis ilim miras bırakmışlardır. Onu elde eden büyük bir talihe sahip olmuştur. Peygamberler Zâhir ve Bâtın olmak üzere iki çeşit ilim miras bırakmışlardır. Zâhir ilim, sahabelerin Hz. Muhammed'in (sav) fiil ve sözlerinden elde ettikleri, amel edene faydalı olan ilimdir. Tâbiîn ve Selef İmamlar bu ilme tabi olmuş, bu ilmi tahsil edip öğrenmiş ve onunla amel etmişlerdir. Kitap, sünnet, tefsir, fıkıh ve buna bağlı ilimler bunlardandır. Bâtın ilim ise Hazreti Muhammed'in (sav) herhangi bir vasıta ve Cebrail olmaksızın

“gaybü’l-gaybdan” ve “ev ednâ” makamından, Allah ile beraber olduğu vakit ve halde elde ettiği, *“Allah o anda kuluna vahy edeceğini etti. (Necm, 53/10)”* hakikatiyle dile getirilen marifet ilmidir. Çeşitli isimlerle zikredilse de hakikatte ilimden kasıt ilm-i marifettir. Bu ilim öyle bir özelliğe sahiptir ki peygamberin velâyet kadehinden bir yudum içenleri bir daha vazgeçmemek üzere iç yakıcı bir taleple peşine düşürmüştür. Bu sebeple *“Allah'ın benim kalbime indirip de benim de onu Ebubekir'in kalbine dökmediğim bir şey yoktur.”* buyrulmuştur.

Necmeddîn-i Dâye Hazretleri şöyle buyuruyor:

“Alimler; zâhir ilmi bilenler, bâtın ilmi bilenler ve hem zâhir hem de bâtın ilmi bilenler olmak üzere üç taifedir. Fakat sonuncusu pek azdır. Bu nevi alimler her asırda bütün dünyada beş kişiden daha fazla olmazlar. Bunlardan sadece birisinin bereketi doğudan batıya bütün dünyaya ulaşır. Bu zamanın kutbudur. Bütün alemdekiler onun devletine ve himmetinin gölgesine sığınmıştır. Bu kimse Peygamberimizin kendisiyle iftihar ettiği alimdir ki, *“Ümmetimin alimleri İsrail oğullarının peygamberleri gibidirler.”* buyurmuştur. Peygamberlerin gerçek anlamda mirasçıları bu alimlerdir. Bunlar zâhir ve bâtın ilimlerin mirasını peygamberlerden almışlardır ki, *“Alimler peygamberlerin mirasçılarıdır.”* buyrulmuştur.”

Müftüler, vaiz ve kadılar zâhir alimlerdir. Fetva makamında bulunan müftüler de ikiye ayrılırlar: Birincisi kalp ve dil alimidir ki, bunlar da korku ve haşyet duygusu vardır. İlimleriyle amel eder, takva üzere fetva verirler. İlmî, derece olarak yükselmek ve kurtuluşa ermek için tahsil edip yayarlar. Dünya malı ve makamlarıyla alakalarını koparmıştır. İkincisi dilde alim, kalpte cahil olan kimselerdir. Bunların kalplerinde Hakk'ın haşyet ve korkusu bulunmaz. Bunların ilim tahsilindeki amacı dünya malı, makamı sahibi olmak ve halkın iltifatını elde etmektir. Bunlardan heva sıfatı galiptir. İlimleriyle amel etmezler. Fazilet gösterisinde bulunan bu çeşit alimlerin hakkında Peygamberimiz (sav) şöyle buyurmuştur: *“Sözde alim olan münafıklardan sakınınız. Onlar sizin bildiklerinizi dile getirir, fakat inkar ettiklerinizi yaparlar.”*

Hakikatte din ve ümmet içinde fâcir alim ve cahil zâhid vasıtasıyla meydana gelen afetin başka bir şey tarafından meydana getirilmesi mümkün değildir. Müminlerin emiri Hazreti Ali (ra) bu nedenle şöyle demiştir: “İslam'da günahkar alim ve bid'atçı zahitten başkası belimi bükmemiştir. Günahkar alim günahları sebebiyle insanların ilme yönelmesini engel olur. Bid'atçı zâhid ise uydurduğu bid'atler sebebiyle halkı kendisine cezbeder.”

Necmeddîn-i Dâye Hazretleri müftüler için şunu tavsiye etmektedir:

“Müftü, fetvasına nefsinin ve meylini karıştırmamak için fetva verirken oldukça ihtiyatlı davranmalı, elinde bir vakıf bulunuyorsa bunu kötü amaçlı kullanıp bozmamalıdır. Haram mal edilmemelidir, çünkü haram lokmadan hırs, şehvet, haset ve riyâ meydana gelir. Böyle olduğunda ömrü müddetçe zorluklarla elde ettiği hayırlar boşa gitmiş olur. Müftünün bid’atlardan sakınması, sünnet yolunda sabit-kadem olması, selef-i salihinin itikadı ve gelişi üzerine olması, ehl-i sünnet ve’l-cemaat mezhebini takip etmesi gerekir. Müftü, zamanını iyi değerlendirmeli, kıymetli ömrünü hiçbir vakit boş işlerde, oyun ve eğlencede tüketmemelidir.”

Dâye Hazretlerine göre vaizler üç kısımdır. Birincisi kıssacılarıdır. Bunlar ezberledikleri ve içinde dini ilimden hiçbir şey bulunmayan içi boş ve süslü ifadelerle konuşurlar. Amaçları halkın ilgisini toplayıp dünya menfaatleri elde etmektir. Bunlar görünüşte alim, hakikatte cahil kimselerdir. Bunların ahiretteki yerleri kızgın ateştir. İkincisi salih imamlardır. Allah rızası ve ahiret karşılığını umarak konuşurlar. Bid’at ve dalâletten uzak dururlar. Sünnet yolunda yürüyen selef-i salihinin tefsir, eser, söz ve haberlerini naklederek. “*Rabbin yoluna hikmetle ve güzel öğütle devam et. (Nahl, 16/125)*” emrine uyarak halka hikmetle nasihat ederler. Allah ve şeriat yolunda tevbe, zühd, verâ ve takva telkin ederler.

İbn Abbas (ra)’dan rivayet edildiğine göre, alimlerin müminler üzerine 700 derecelik bir üstünlüğü vardır. Her derece arasındaki mesafe 500 yıllık bir yoldur. Alimin dile getirdiği her bir vaaz ve nasihat ona bir derece ve yakınlık hasıl eder. Her kim onun vaazın sayesinde tevbe edip, ibadetle meşgul olur, yüzünü Hakk’a çevirirse, bütün bu sevaplar kıyamet günü onun da hasenatı olur.

Üçüncüsü şeyhler taifesidir. Bu kimseler Hakk’ın inayetiyle din yoluna sülûk edip yakîn aleme ulaşmışlardır. Hakk’ın latifelerinin keşfiyle ledünni ilimlere mazhar olmuşlardır. Hakkın tecelli güneşinin nurları ile onun sıfatlarını müşahade etmişlerdir. Böylece birçok manevi hakikatin sırrına erişmişlerdir. Bu göreve ömrü boyunca, önce kendilerine vaaz ettikten sonra gelmişlerdir. Halkı davetle meşgul olmuşlardır. Onların dünya harabelerinden, şehvet arzularından, gaflet sarhoşluğundan, mukaddes bahçelere ünsiyet meclisine, “*Rableri onlara tertemiz bir içki sunmaktadır. (İnsan, 76/21)*” sırrı ile cemâl tecellisini tatmaya çağırmışlardır. Davet olunanlar da, bu Allah adamının içtikleri şarabı tadar, kalbleri onların şevk ve muhabbetiyle çarpar. Akıl ve istidatlar, zevk ve gayretleri ölçüsünde, açıklanan şeriat, tarikat ve hakikat ilimlerinden herkes kendi himmeti kadar nasiplenir.

Kadılar da üç kısımdır. Peygamberimiz (sav) bunlar hakkında şöyle buyurmuştur: “*Kadılar üçtür. İki cehennemde, birisi cennettedir.*” Cehennemde olan iki kadının buraya

düşmesinin nedeni, kaza ilminde cahil olmaları; heva, cehalet ve nefsinin isteğine göre hüküm vermeleri; ilimleriyle amel etmemeleri; taraf tutmalarıdır. Halkın yanında olmayı Hakk'ın yanında olmaya tercih etmeleridir. Rüşvet alırlar, yetimin mallarını haksız şekilde kullanırlar, kötülük yaparlar, batıl işleri hak olarak, doğru şeyleri de batıl olarak gösterirler. İyiliği emredip kötülükten sakındırmazlar. Üzerine düşen görevi hakkıyla yerine getirmeyip zayi eden bu nevi kadılar cehenneme girmeyi hak ederler.

Buna mukabil cennete gireceğine işaret ettiği kadı ise, bir işin hakkı ve gereği neyse o şekilde hüküm verir. Kadılar hakkında Necmeddîn-i Dâye Hazretleri şunları söylemektedir:

“Bu aciz otuz senedir dolaştığı doğu ve batıdaki pek çok cihan ülkesinde bu afetlerden kendini kurtarıp temiz kalmış, Allah'ın dilediği hariç hiçbir kadıya rastlamadı. Bununla beraber eğer bir kadı, zikredilen beğenilmeyen özelliklerden uzaklaşıp şeriata uygun övülmüş özelliklerle bezense, açıklandığı şekilde ameliyle alim olanların siret ve sıfatlarına bürünse, vakitlerini evrada ayırsa, Müslümanlar arasında sünnete ve selef-i salihine uygun şekilde hüküm verse, Allah'ın veli kullarından, Hakk'ın seçkinlerinden olur. Hüküm verdiğinde hakkı gözetdiğinde, halka şefkatle muamelede bulunduğunda, şeriatin hadlerini yerine getirdiğinde, Allah katında bir derece yakınlık, şeref ve yücelik bulur. Dünyada nadir bulunan böyle bir kadıya yakınlık göstermek ve dostluğunu aramak gerekli olur.”

5) Zenginlerin ve Mal Sahiplerinin Sülûkü

Dünya mal ve nimeti, makamı ve devleti bir merdiven gibidir. Onunla yükseklerle çıkılabileceği gibi aşağılara da inilebilir. Mal ve makam cenneti kazanmak için bir vesile olduğu gibi, cehennem derekelerine düşmek için de bir vesiledir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: *“Ve Allah'ın sana verdiğinden ahiret yurdunu araştı.”* Yani Allah'ın sana verdiği dünya malıyla uhrevi dereceleri iste, dünyadaki nasibini de unutma. Dünya malından nasibin olanı Allah yolunda sarf et. Nefsi arzularına ya da yasaklanan şeyler için kullanma. Çünkü *“sizin yanınızda olan tükenir, Allah'ın yanındaki ise bâkidir”* buyurulmuştur.

Dünya malı ve makamı iksir (simya) için bakır mesafesindedir. Çünkü onu altına dönüştürebilir. Böylece birken, yedi yüz, hatta daha değerli olabilir. Dünyevî mal ve makam sevgisi ve diğer yerilmiş sıfatları giderilebilir. İksir ile elde edilen övülmüş sıfatlar artarsa, ebedi bir saadet ve sonsuz bir devlet elde edilmiş olur.

Necmeddîn-i Dâye'ye göre dünya malı ve makamından kaynaklanan yerilmiş sıfatlar ve afetler on tanedir:

- 1) Tuğyan; Allah'tan uzak ve gaflet içinde olmaktır.
- 2) Bağy; beldelerde ve kullar üzerinde fesat ve zulümdür.
- 3) İ'râz; Allah'tan yüz çevirmek, hevası ile meşgul olmak ve kendisine bahşedilen nimete karşı nankör olmaktır.
- 4) Kibir ve ucûb; mal ve makam sebebiyle haksız böbürlenme.
- 5) Tefâhür; akranları içinde kendisini yüce görmek, Hakk'ı unutarak kardeşleri içinde tekebbür ve tereffu içinde bulunmak.
- 6) Tekâsür; mal ve zenginliği sayesinde övünerek insanlara üstünlük taslamak, Allah'tan gafil olmak.
- 7) Meşguliyet; nefsanî arzular, hayvani zevkler ve dünyevî istekleri tahsil etmek için ömrünü mal toplamak ve onu muhafaza etmek uğrunda boşa harcamaktır.
- 8) Buhl (cimrilik); malın hukukunu yerine getirmemek, zekat ve sadakasını isteyenlere, akrabalara, zayıflara ve komşusuna vermemektir. Aile ve hizmetçilerin nafakalarını daraltmak, alim ve salihleri gözetmemek, zayıf ve gariplerle ilgilenmemektir.
- 9) Tebzîr (israf); bir şeyi harcarken Allah'ın rızası ve emrinin aksine israf etmek, malı zayi etmek, insanların övgüsünü kazanmak için cömert davranmak. Zalim, fasık ve sefih kimselere yardım etmek. Saray ve ev yapımında aşırı gitmektir. Gereğinden fazla mal harcamaktır.
- 10) Gurûr; gönlünü dünyaya bağlayarak, onun aldatıcı süsüne tutulmak, ölümü, ahireti, hesabı, teraziye, sırâtı, sevap ve cezayı unutmak; Allah'ın heybet, azâmet, Kahr ve Cebbârlığı konusunda gaflet içinde bulunmak. Allah'ın keremi ve iltifatlarıyla mağrur olup tâat ve ibadeti yerine getirmemek, günah için bağışlanma dilememektir.

Bu afetler mal sahibi için fitne sebebidir. Bu nedenle “*Herhalde mallarınız ve evlatlarınız sizin için fitnedir. (Teğabun, 64/15)*” buyrulmuştur.

Bu on afetten arınarak, bu afetlerin zıddı olan on özelliği elde edenler Hakk'a yakınlığı, derecesi artıp mertebesinin yükselmesi ve hakikate ulaşmayı sağlar. Bunun için Peygamberimiz (sav) şöyle buyurmuştur: “*Salih bir kimseye ait olan helal bir mal ne güzeldir.*”

Dâye'ye göre bu on özellik şunlardır:

1) Âlî-himmet; Himmeti yüce olan bir kimse, bütün dünyanın mal ve mülküne sahip olsa da yine de ona bağlanıp iltifat etmez. Bütün bunların Hakk'tan geldiğine ve yine Hakk'ın olduğunu görür.

2) İffet; O kişi iffetli bir nefse sahip olduğundan kendisini ve başkalarına zulmetmez ve fesat çıkarmaz.

3) Hakk'a yönelmek; Kendisinin malı ve mülkünü Hakk'ın sayar, bütün dostlardan yüz çevirip sadece Hakk'ın dostluğuna yönelir.

4) Şükür; Bu yalnız “Elhamdülillah” demek değildir. Allah'ın malını, Allah yolunda, Allah için ve Allah'ın emriyle infak etmektir. Allah'ın yardımını dilemek, Allah'ın sonsuz nimetlerine layıkıyla şükretmek hususunda acizliği bilmektir.

5) Tevâzu; Bu kişinin kendisini tanımasıdır. Kendisine verilen nimetlerle Allah'ın yarattıklarına karşı övünme, gurura kapılma, büyüklenme ve üstünlük taslama gibi hallere girmemelidir. Çünkü nankörlük ettiğinde elinde emanet olarak bulunanlar tamamen kendisinden geri alınır.

6) Sehâvet (cömertlik); malını kendisinden esirgememektir. Aslında onun malı sakladığı değil, dağıttığıdır.

Bu manada Dâye Hazretleri şu şiirini ifade etmektedir:

Çok mal biriktirme senin değildir,

Onları çabucak dağıtman daha iyidir.

Eğer biriktirmek istersen başkasının olur,

Eğer verirsen o mal senin olur.

7) Ferâgat; Mal ve mülkü kalpte değil elde bulundurmamak, kalbi ondan başka bir şey kalmayınca kadar sadece Hakk'ın zikriyle meşgul etmektir.

8) Takvâ; Haram ya da şüpheli mal ve lokmadan, nefsin şehvet ve arzularından, kötü ahlaktan ve Hakk'ın emirlerine karşı gelmekten sakınmaktır. Farz, vacip ve emirlerin yerine getirilmesinde ciddi davranmak, samimiyetle hareket etmek, olabildiğince riyâ, hile ve aldatmaktan pâk olmaktır.

9) Kivâm; İnfak esnasında israftan kaçınarak dengeyi korumaya dikkat etmelidir. İsrâf ise, Hakk'ın rızasına muhalefet ederek nefsin hazzı için harcamak demektir. Cimrilik ise Hakk'ın rıza ve emri gereği verilmesi gereken nafakayı vermeyip saklamaktır. Kivâm ve itidal ise, orta bir yol izlemektir.

10) Teslim ve Rıza; Canına ve malına Hakk'tan gelecek her türlü hükme razı olur, belaya karşı sabır gösterir. Dünyaya gönül bağlamaz, nefsin işvesi ve şeytanın aldatması ile gurura kapılmaz. Canını vermeye her an hazır olup, istendiğinde gecikmeksizin teslim eder. Malı ve mülkünden kalanı hayır kurumlarına vakfeder, Çünkü öldükten sonra bu kurumlarda yapılan her ibadet onun amel defterine yazılır. Böyle yapan kimse ebedi hayatta kalır. Hayatta iken ibadeti olmayan kimse ölüdür, öldükten sonra bile ibadeti olan ise canlıdır.

Necmeddîn-i Dâye Hazretleri mal ve makam konusunda şunları söylemektedir:

“ Mal sahipleri ve nimet erbabı, dünyevi mal ve makamını zikredilen on afetten temizleyip bu on güzel hasletle donatırlarsa ebedi mutluluğun iksirine kavuşurlar. Dünyevi, fâni mal ve makamın her biri yüz, yedi yüz ya da daha fazla ahiret sevabı ve bâki cennet dereceleri ile Hakk'a yakın olmaya sebep olurlar. Bu durumu ifade etmek için, *“Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, her biri yüz taneye sahip yedi başak bitiren bir tohum tanesine benzer. Allah, dilediğine kat kat fazla verir. (Bakara, 2/261)”* buyrulmuştur.

6) Köylülerin, Reislerin ve Çiftçilerin Sülûkü

Çiftçilik ve ziraatle uğraşma Allah ile ticaret yapmaktır. Hakkıyla yapıldığında bütün kazanç yollarından ve bütün sanatlardan daha iyidir. Peygamberimiz (sav) bu konuda *“Rızkı ziraat'te arayınız”* buyurmuştur.

Çiftçilik üç gruptur. Her grubun edep ve şartları vardır. Bunlara dikkat edenler sıddıklar, şehitler ve salihlerin derecelerine ulaşılır.

Birinci grup toprak sahibi köylülerdir. Bunlar mal ve toprağa sahiptirler ve ziraat, yetiştiricilik ile uğraşırlar. Bunlar ücretli işçi, ırgat ihtiyacı duyarlar. Toprak sahipleri önce sahip oldukları mal ve toprakla mağrur olmamalıdır. Onların kendilerine Allah tarafından geçici olarak ve emaneten verildiğini bilmelidirler. Kendileri biriktirme, depolama ve çoğaltma bağıyla bağlanmamalı, çalıştırdığı işçi ve ırgatları küçüksememelidir. “Dünya ahiretin tarlasıdır.” düşüncesi ile dünyada yaptığı ziraat işini ahireti kazanmasına bir vesile olarak görmelidir.

Toprak sahibi işçi ve ırgatlara haksızlık etmemeli, ücret ve nasiplerini tam olarak ödemelidir. Bağ ve bahçeden elde edilen mahsul nisap miktarına ulaşmışsa zekatını daha harmandayken ayırıp hızlıca hak sahiplerine ulaştırmalıdır. Kapısına gelen gidene, fakir ve

zengin her zaman açık tutmalıdır. Gönül hoşluğu ile onlara hizmet etmelidir. Geriye kalan mahsulü ve gelirini kendisine bir minnet kabul etmelidir.

Necmeddîn-i Dâye bu konuda şöyle diyor:

“Eğer bir yıl mahsul az olur, mevsim kurak geçer ve yağmurlar yağmazsa bunu gönlüne yük etmemeli, rızkı için endişelenmemeli, mal hırsıyla Hakk’ın nimetlerine nankörlük etmemelidir. Kalbiyle ya da diliyle Hakk’ın işlerini inkar ve itiraz etmemeli, bütün bunların hikmet gereği olduğunu düşünerek rıza ve teslimiyet göstermelidir. Rızkın Allah'tan olduğunu bilmeli ve şu yaşlı kadından geri kalmamalıdır:

Zavallı bir acûze başını kulübesinden çıkardı,

Kavrulmuş tarlacığını gördü ve şöyle dedi:

Ey hem ezelî hem de ebedî olan!

Rızık sendendir, nasıl istiyorsan öyle yap!

Çiftçi işini bu şekilde icra etse, tohumunu bu niyetle saçsa, fidanını bu ihlâsla dikse, başkalarının toprağı ve suyunu haksız yere kullanmasa, şeriatın emir ve yasaklarını muhafaza etse, bağı, tarlası, toprağı ve malından insanların kuşların ve hayvanların yediğı her meyve, her tane ve her lokma o çiftçinin amel defterine sevap olarak yazılır, yakınlığına ve derecesini yükselmesine sebep olur. Eğer onun niyeti; “ben bu işi Müslümanlar faydalansın diye yapıyorum” şeklinde olursa, onun zorluklarla elde edip insanlara ulaştırdığı her tane ya da meyve, para karşılığında satın alınsa bile bu kimse ondan sevap kazanır.”

İkinci grup, reis ve önderlerdir. Bunlar emri altındakilere merhametle muamele etmelidirler. Kuvvetliyi zayıfa tercih etmemelidir. Rüşvet almamalıdırlar. Emri altındakileri huzur ve refah içinde yaşatmalıdır. Zulmü ortadan kaldırmaya çalışmalıdırlar. Fesat çıkaranları uzaklaştırmalı, “emr-i bi’l-ma’ruf nehy-i ani’l münker” görevini ifa etmelidir. Emri altındakilerde bir kötülük veya bozukluk görürse onu eğitmelidir.

Unutmamalıdır ki, yöneticiler idaresi altındaki insanlardan sorumludurlar. Çünkü Peygamberimiz (sav) şöyle buyurmaktadır: “*Hepiniz çobansınız ve hepiniz elinizin altındakilerinden sorumlusunuz.*” Bu şartlara riayet edildiğinde, emri altındaki kimselere onlar eliyle ulaşan her türlü tâat, hayır, iyilik ve rahatlık Allah'ın izniyle reis ve önderlere sevap ve derece kazandıracaktır.

Üçüncü grup, pek az mala sahip olan işçiler ve ırgatlardır. Bu insanlar başkalarının işinde çalışırlar. Bu kişiler güçlerinin yettiğı ölçüde diyanet ve emanete dikkat etmeleri,

hainlikten ve işleri kötü yapmaktan kaçınmalıdırlar. İş sahibi başlarında olsa da olmasa da, doğru ve temiz çalışmalı, işverenin malı ve mülkünü muhafaza etmelidir. Yaptığı ziraat işinde ciddi olmalı, hayvanlara eziyet etmemelidir. Onları dövmemeli ve fazla çalıştırmamalıdır. Çünkü hayvanların güçlerini aşan her sıkıntıyı yarın Allah soracaktır.

Bu kişiler çalışırken zikir halinde olmalı ve namaz vaktini kaçırmamalıdır. Kendilerini gerçek ekinci olarak görmemeli, gerçek ekinci olarak Hazret-i Allah'ı bilmelidir ki, *“Siz mi bitiriyorsunuz onu, yoksa Biz miyiz bitiren?”* (Vakıa, 56/64)” buyurulmuştur. Bu nedenle ekinci kendisini bu konuda Hakk'ın nâibi olarak görmelidir. Gerçek rızık verenin ve ekenin Allah Teâlâ olduğunu unutmamalıdır. Ektiklerinden ne kadar insan ve hayvan istifade ederse, onun defterine o kadar sevap yazılacağını bilmelidir. Bu konuda Peygamberimizin (sav) şu hadisi vardır: *“Bir kimse ettiği ekin yahut diktiği ağaçtan kuşlar ve diğer hayvanların yedikleri, o kişinin sevap defterine yazarlar.”*

7) Ticaret Ehlinin Sülûkü

Ticaret, dünya ve ahiret ticareti olmak üzere ikiye ayrılır. Dünya menfaati için yapılan ticaret, sadece dünyevi beklentiler için yapıldığından şiddetle zemmedilmiştir. Bu işte hasıl olan sadece günah, vebâl, hesap ve ahiret yüküdür. Bu ticarete kazanılan hüsrân, biriktirilen noksan ve bütün emekler zayi olmuştur.

“De ki Allah'ın yanında bulunan, eğlenceden ve ticaretten de hayırlıdır. (Cuma, 62/11) ayetinde ticaret “lehv” (eğlence) kelimesi ile birlikte anılmıştır. Bu ticaret dünya amaçları ile yapılan ticarettir. Peygamberimiz (sav) şöyle buyurmuştur: *“Kendisinde takvâ, iyilik ve doğruluk bulunmayan tacirler kıyamet günü fâcir olarak haşrolurlar.”* Fâcirler ise cehennemdedir. *“Ve şüphesiz ki fâcirler cahîm içindedirler. Din günü ona yaslanacaklardır. (İnfitar, 82/14,15)”*

Ahiret menfaati için yapılan ticaret hakkında Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *“Nice erler ki, ne ticaret, ne de alışveriş kendilerini Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekat vermekten alıkoymaz. (Nur, 24/37)”*

Tüccarlar dindarlık ve güvenilir olmaktan bir an bile ayrılmamalı, insafli olmalı ve kolaylık göstermelidir. *“Alım-satımda zorluk çıkartmayan kişiye Allah rahmet etsin.”* Alıp satarken yalan söylememeli ve yemin etmemelidir. Az kazanca kanaat etmelidir. Çünkü *“haris mahrumdur”* ve kanâatte bereket vardır. Ticaret esnasında emaneti korumalı ve hainlikten uzak durmalıdır. Çünkü bir hadiste şöyle buyurulmuştur: *“Güvenilir olmak rızık, hıyanet ise fakrı getirir.”*

Necmeddîn-i Dâye kitabında şöyle söylüyor:

“İşlerinde ve sözlerinde doğru ve güvenilir tâcirler sıddıkların ve kurtulmuşların derecelerine ulaşırlar. Bu durumu ifade etmek için Hâce (sav) şöyle buyurmuştur; *“Doğru ve güvenilir tâcir kıyamet günü resul ve nebilerle beraber haşrolur.”* Doğru kimse, kalbi ve niyetiyle Allah'a karşı doğru olan kimsedir, ne yapsa Allah için yapar. Doğru sözlü ise insanlarla doğru ve açıkça konuşan, hile, tuzak ve aldatmaktan uzak duran kimsedir. Doğru davranışlı kimseye gelince o da şerîat yolunda yürüyen, tarikatın kazancından haberdar olan kimsedir.”

Tâcir, hiçbir zaman dünyevî faydaları dini faydalara tercih etmemeli, hiçbir halde dünyevî meşgullerden dolayı din işlerinden geri kalmamalıdır. Bu şekilde Allah'ın, *“Nice erler ki, ne ticaret ne de alışveriş kendilerini Allah'ı anmaktan alıkoymaz. (Nur, 24/37)”* şeklinde övdüğü zümreden olurlar. Dini ve aklı bir arada cem eden kimse bu ayette bahsedilen erler makamından başkasına asla razı olmaz.

8) Sanat ve Zanaat Ehlinin Sülûkü

Sanat ve zanaat, ruhun ilim, kudret ve bilgisinin neticesidir. Bunlar onda daha önce kuvvet olarak mevcuttu. Şimdi ise ruhun veziri ve nâibi olan aklın emriyle, cismani alet ve edavât kullanılmak suretiyle kuvveden fiile çıkar, gaybden şehadete ulaşır.

Akıllı kişi Allah Teâlâ'nın gerçek sanatçı olduğunu basireti ile görür. Allah'ın sıfatları ile kendi ruhunun da sıfatlanmış olduğunu anlar. Allah'ın hayat, ilim, irade, semi, basir, kelim, kudret ve bâki sıfatlarını kendi bedeninde müşahade eder. Bu sıfatlar sebebiyle insandan da lâtif işler ve zarîf sanatlar ortaya çıkar.

Basiret sahibi akıllı kimse mutlak fâil, kâdir ve sâni olarak sadece Allah Teâlâ'yı bilmelidir. Hakk'ın fiilleri iki türlü olur. Bunlardan birisi Hakk'ın halifesi olan insan vasıtasıyla, diğeri ise vasıta olmaksızın meydana gelir. Vasıta ile meydana gelen fiilleri de küçük alem ve büyük alem olmak üzere iki kısımdır. Küçük alem ruh vasıtasıyla meydana gelen bedendir. Büyük alem ise cihandır.

Ufuklarda ve nefislerde sonuçları görünen insan varlığının dahil olmadığı her şey Hakk'ın fiilleridir. Sanat ve hüner ehlinin basiret gözü açılıp kendi sanat ve sanatkâr penceresinden dışarı baktıkları zaman, gerçek sanat ve sanatkârın güzelliği onların nazarlarında tecelli eder. Bu nedenle, “Baktığımda kendinde Allah'ın nazar etmediği hiçbir şey görmedim” derler. Onların gözlerinin basireti, nefsi arzularının, gözlerinin dünyevi süsleri mütalâa etmeye, şehvi ve hayvani nefsi zevklerine kapadıkları zaman

açılır. Bundan sonra dünyanın bir hankâh olduğunu, Allah Teâlâ'nın da bu hankâha Şeyh mesafesinde bulunduğunu ve O'nun hâdiminin Peygamberimiz (sav) olduğu hakikatine erişir.

Sanat ve hüner sahibi kimse elinin emeği ile kazandığında belli bir miktarı muhtaç durumda olanlara vermeye çalışmalıdır. Kazançlarını kendileri de yerler. *“...onlardan yiyin, yoksulu ve fakiri doyurun. (Hac, 22/28)”* ayeti buna işaret etmektedir. Peygamberimiz (sav) bu kazancı en helâl mal olarak niteledi: *“Kişinin yediği en hayırlı şey kendi kazancı olanıdır.”*

Sanat ve hüner ehli, bu şartlara uygun davranırsa, *“İşte onlar, Allah'ın kendilerine nimet verdiği peygamberler, sıddıklar, şehitler, iyilerle birlikte dir. Bunlar ne güzel arkadaş tır! (Nisa, 4/69)”* ayetine mazhar olurlar.

Necmeddîn-i Dâye Hazretleri bu konuda son söz olarak şunları söylemektedir:

“Fakat inâyete meyletmek suretiyle, hidayet sürmesinden dert ve talep sürmesini can gözüne sürmek isteyen saadet sahibi kimseye, izzet otağından gayret perdesini indirmesi için merhamet tarafından âtîfet rüzgarıyla bir perdedâr gönderilir. Böylece dinin delili, yakîn aleminin rehberi olan hâzık tabîbin mükemmel güzelliğini kendisine arz ederler. Eğer sadık talip doğuda, hâzık (usta) tabip ise batıda olsa ya talibi matlubuna eriştirirler ya da matlubu talibin kapısına getirirler.

Eğer din derdine düşmek bahtı sana el verir,

İrade ve talep yeli sana doğru eserse,

Ya saçından çekip seni şeyhe götürürler,

Ya da dörtnala o sana doğru gelir.

Allah'ım bizi sâlih kullarından, hidâyete erişen ve hidâyete ulaştıran has yakınlarından eyle. Allah'ım bizi, Senin üns ehlinden olan nebiler ve resuller ile beraber mukaddes bahçeye ulaştır. Allah'ım bize ve bütün Muhammed (sav) ümmetine, muzaffer olanların nâil olduğu sonu nasip et.

Allah'ın salâtı Hazreti Muhammed (sav) ve ailesine olsun. Âmîn yâ Rabbe'l-âlemin."

Yorum ve Eleştirileriniz için: oryanmh@gmail.com

[Ana Sayfa](#)

[Yorumlar](#)

